

Kárpátalja 1939. évi hivatalos helységnevei

Érdekes és még kevésbé vizsgált színfoltja a magyar hivatalos helységnevéadásnak az, ami 1939-ben történt az akkor Magyarországhoz visszakerült kárpátaljai nevek egy részével. MEZŐ ANDRÁS szerint akkor "Nem a községnevérendezésben megállapított magyar államnyelvi nevek használatát írták elő, hanem a települések automatikusan visszakapták a rendezés előtt viselt neveiket. E változtatásokat nem tárgyalta a törzskönyvbizottság, forrásaink sem szólnak róluk (csupán a Hnt. 1944. közli listájukat), e visszaváltoztatás tehát nem tekinthető névéadásbeli beavatkozásnak, ezért adattáramban sem szerepeltetem őket, elemzésben sem részesülnek" (HivHn. 281).

A ténylegesen bekövetkezett változások egy mintáján végzett vizsgálat alapján arra a következtetésre jutottam, hogy ami 1939-ben a kárpátaljai helységnevekkel történt, az beavatkozás volt a javából. Az tény, hogy a szokatlan eljárás háttéréről mindaddig nem állnak rendelkezésre adatok, de ezek nem is a névtan, hanem a történettudomány körébe tartoznak. A mi szempontunkból az a lényeg, hogy a helységek nem kapták vissza automatikusan a helységnevérendezés előtti nevüket. Ha áttekintjük az 1939-ben Kárpátalján hivatalosan megállapított neveket, kiderül, hogy az "automatikus" megoldás helyett sokkal inkább egy átgondolt vagy legalábbis bizonyos szempontokat érvényesítő eljárásról volt szó.

Csupán kiegészítésként: a MEZŐ ANDRÁSTól egyedüliként említett helységnevévtár (Hnt. 1944) előtt a visszacsatolással egyidejűleg a hivatalos lap közölte a kárpátaljai helységnevek teljes anyagát (magyar és a cirill betűs, ún. "magyar-orosz" nyelven is), éspedig a m. kir. belügyminiszternek 14.500. B. M. számú, "A viszsztaté kárpátaljai területen a községnevek megállapítása, továbbá a közigazgatási kirendeltségek és a járások területi beosztása" című rendeletében (Budapesti Közlöny 1939).

Néhány taláalomra kiválasztott példa¹ (az 1913. évi vármegyei hovatartozás rövidítései: Be = Bereg, Má = Máramaros, U = Ung, Z = Zemplén):

Községnevérendezés előtti név	1913. évi név	1939. évi név
Alsó-Hrabonicza (Be)	Alsógereben	Alsóhrabonica
Alsó-Ribnyicze (U)	Alsóhalas	Alsóribnice
Begendját-Pásztély (U)	Alsópásztély	Begengyátpásztély
Bereg-Halmos (Be)	Bereghalmos	Skuratóc
(Skuratóc 1894. évi magyarosítása)		
Bereg-Szóllós (Be)	Beregszóllós	Lohó
(Kis-Lohó és Nagy-Lohó 1888. évi egyesítése)		
Borszucsina	Borzfalva	Borszucsina

¹Az adatok forrása: Bereg vármegye községei és egyéb lakott helyei hivatalos neveinek jegyzéke. OKT. 1904; LELKES GYÖRGY, Magyar helységnevé-azonosító szótár. Bp., 1992; MEZŐ ANDRÁS, A magyar hivatalos helységnevéadás. Bp., 1982; TAKÁCS JÓZSEF, Kárpátalja helynevei. Földrajzi Közl. 70 [1942/4]: 199-205; Ung vármegye községei és egyéb lakott helyei hivatalos neveinek jegyzéke. OKT. 1905.

Cserejócz (Be)	Cserház	Cserejóc
Knyahinya (U)	Csillagfalva	Knyahina
Herczfalva (Be)	Hegyrét	Hercfalva
Szolocsina (Be)	Királyfiszállás	Szolocsina
Hluboka (U)	Mélyút	Kisluboka
Orosz-Hrabócz (Ze)	Nagyereblyés	Oroszhrabóc
Ó-Sztuzsicza (U)	Patakófalva	Ósztuzsica
Podhering (Be)	Órhegyalja	Podhering
Priszlop (Má)	Pereszlő	Nagypriszlop
Priszlop (Ze)	Kispereszlő	Kispriszlop
Sztriócz	Szirtes	Sztrihóc
Trebusa-Fejérpatak (Má)	Terebesfejérpatak	Trebusafejérpatak
Turia-Polena (U)	Turjamező	Turjapolena
Zuella (Ze)	Zellő	Zuella

A felsorolt húsz példából láthatóan az 1939. évi nevek megállapítására a következő módszereket alkalmazták:

1. a községnevrendezés előtti nevet változtatás nélkül (pl. *Borszucsina*, *Szolocsina*, *Zuella*) vagy csak helyesírási változtatással (pl. *Oroszhrabóc*) állapították meg;

2. a községnevrendezés előtti nevet a könnyebb magyar ejtés érdekében kis mértékben megváltoztatták (pl. *Knyahina*);

3. megkülönböztető elemmel kiegészített új nevet adtak (pl. *Nagypriszlop*);

4. a községnevrendezés előtti magyarosítás előzményét állították vissza (pl. *Skuratóc*) vagy az ilyen előzményekből az azonos alaptagot kiemelték (pl. *Lohó*).

Természetesen nem vitatható, hogy a nevek nagyobb része az 1. csoportba esik, és valószínűleg nem csak ebben a mintában, hanem a teljes névanyagban is. Ennek ellenére jelentős az egyéb típusú változás is.

Az 1939. évi kárpátaljai névmegállapítás elsősorban azért érdekes, mert – nem említve a háttérben valószínűleg meghúzódó politikai szándékokat – a századunk elején végzett községnevrendezés hivatalos felülbírálatának minősül, hiszen nyilvánvaló ellentétben volt a két világháború közötti hazai névhasználattal. Az akkori viszonyokra nem a Kárpátalján követett eljárás jellemző, hanem sokkal inkább pl. a Földrajzi Társaság 1940. évi szabálya, mely szerint "Egész-Magyarországnak tőlünk elszakított területén az 1913. évi hivatalos helységnevtár elnevezéseit használjuk" (Földrajzi Közl. 68 [1940]: 7). Ezért is érthető, hogy az említett 1940. évi szabályok tulajdonképpen kidolgozója, TAKÁCS JÓZSEF, 1942-ben rosszállását fejezte a megállapított kárpátaljai helységnevekkel kapcsolatban: "A legtöbb községnek megszűnt a jó magyar neve és helyette valamilyen különös nyelven megfogalmazott elnevezések léptek életbe. Ez a nyelv nem magyar, de nem is rutén. Sőt, a kettő keverékének sem tekinthető, ha például Órhegyalja község (rutén névén: Podhorjáni) mai "magyar" nevét vizsgáljuk, amelyet a rendezés a szózott halra emlékeztető, költőietlen "Podhering" alakban parancsolt rá a latorcamenti falura" (i. m. 201).

Az 1939. évi névmegállapítás is jelzi, hogy a század eleji névrendezéssel sokan elégedetlenek voltak. Erre vonatkozóan MEZŐ ANDRÁS is több adatot tett közzé (HivHn.). Az elégedetlenség is közrejátszhatott abban, hogy négy vármegye (Árva, Fogaras, Hunyad és Liptó) helységnévrendezését a belügyminiszter nem hagyta jóvá. Valószínűleg erre utal MEZŐ ANDRÁS, amikor ezzel kapcsolatban "taktikázást" említ.

Van ennek a kérdésnek egy elég fontos gyakorlati oldala is. A térképi és egyéb hivatalos használat szempontjából ugyanis felmerül a kérdés: mi az egykori magyar területekre eső helységek mai helyes neve? Az könnyen megállapítható, hogy az 1913. évi helységnévtár nevei változatlan formában nem megfelelőek. A magától értetődő *cz>c* módosítást nem számítva azonban már nehezen dönthető el, mikor lenne szükség változtatásra. Tovább nehezítik a helyzetet az igazgatási változások. Az 1939. évi névmegállapítás megkérdőjelezi a csupán néhány évig hatályban volt, közvetlen magyar előzmények nélküli nevek megtartását. Ennek ellenére ma is eléggé elterjedt gyakorlat az 1913. évi nevek lényegében változatlan használata. Egy ilyen felülvizsgálat során jelentős szerepe lehet annak is, ha egy adott településen 1910-ben alig vagy egyáltalán nem volt magyar lakosság. A legfontosabb azonban az lenne, hogy egy ilyen rendezés a határainkon túl ma is élő magyar lakosság szempontjainak, érdekeinek, valamint a magyar helységnevek rendszerének összehangolásán alapuljon.

A jelen vizsgálatban érintett kérdések közvetlen kapcsolatban vannak az 1991. évi ungvári tanácskozás tárgyával (NÉ. 14: 139–40). Az ott megfogalmazott tézisekből az 5. sz. említi a helységnevek három alkalmazási szintjét és ezek elkülönítésének szükségességét. A tőlem feltett kérdések megválaszolása a hivatalos nyelvi szint elkülönítésében nyújthat segítséget, és természetesen nem érinti a másik kettőt: a történeti névformákat vagy a települések önelnevezését.

FÖLDI ERVIN

A hangmenet észlelése a meredekségimutató-adatok tükrében

Korábbi közleményeimben (A beszéddallam észlelése: EFF. 3 [1990]: 35–44; A beszéddallam észlelése I. éves bölcsészhallgatók fonetikai hallásának vizsgálata alapján: Hagyomány és újítás a mai magyar nyelvi kutatásban és oktatásban. Szerk. BALÁZS GÉZA. Bp., 1991. 153–60) már beszámoltam az ELTE Fonetikai Tanszékén folyó beszéddallam-észlelési kutatások néhány részeredményéről, most az alábbiakban azt a kísérletet ismertetem, amely a hangmagasság-változás fokának észlelése és a hanglejtés meredekségimutató-adatai közötti összefüggésekre irányult, vagyis, hogy az észlelésre milyen hatással van a különböző alapfrekvencia-változások nagysága.